

Les Restes de Sant Domingo i de N^a Sra. de la Victòria

ANTONI IGNASI ALOMAR I CANYELLES

Dia 19 de gener de l'any 1837 va començar l'enderrocament de l'església gòtica del convent dominicà de Sant Domingo. La destrucció d'aquell monument va ser una gran pèrdua: era la baula que unia l'arquitectura gòtica de Mallorca i la seva font immediata, l'església del convent també dominicà de Santa Caterina de Barcelona, la qual, seguint l'evolució de l'art a Occitània des del romànic, amb influències del gòtic del nord francès del segle XIII, també era l'origen del gòtic propi del Principat de Catalunya i, doncs, del que s'ha anomenat "gòtic català" o "franciscano-dominicà internacional", que es difondria des d'aquestes esglésies arreu de la Corona d'Aragó durant el segle XIV.¹

Sant Domingo i Sant Francesc de la ciutat de Mallorca havien estat el model de les esglésies parroquials medievals de la capital del regne (Sant Jaume, Sant Miquel, Sant Nicolau, Santa Creu) i, des de l'època

¹ "En resum, Santa Caterina de Barcelona no podria ser separada de l'evolució general de l'art en les províncies meridionals de França, des de l'època romànica, sense oblidar les influències gòtiques septentrionals que s'hi han exercit. La disposició d'un doble rengle de finestres a l'absis, que es va mantenir a Sant Francesc de Palma, és un testimoni segur de la força dels lligams que encara unien Catalunya i el regne de Mallorca a França dins la segona meitat del segle XIII.", M. Durliat, *L'art al regne de Mallorca*, Mallorca, 1964, p.66-67 i 69 (versió catalana de F. de B. Moll de *L'art dans le royaume de Majorque. Les débuts de l'art gothique en Roussillon, en Cerdagne et aux Baléares*, Toulouse, 1962. N. de Dalmases, A. José i Pitarch, *L'època del Cister. S.XII*, dins *Història de l'art català*, vol. II, Barcelona, 1988, p. 124 remarquen el paper de Santa Caterina: "ja abans del 1250, l'església del convent de Santa Caterina sintetitzava experiències d'altres països i les acomodava tot configurant les bases tipològiques, de volums i de formes, que anys a venir serien seguides per altres edificacions, sobretot al segle XIV". Gabriel Alomar, *Guillem Sagrera y la arquitectura gòtica del siglo XV*, Barcelona, 1970, p.69 n.2; *Ensayos sobre la historia de las islas Baleares hasta el año 1800*, Palma de Mallorca, 1979, p.165, 170, s'estima més de parlar de "tipo franciscano-dominico internacional" a l'origen de l'arquetipus que hom ha anomenat "català", tot i acceptar Santa Caterina com a origen de totes aqueixes esglésies.

renaixentista, de moltes de les de la part forana de l'Illa (Felanitx, Campos —de la qual només queda el campanar—, Muro, Petra, Sineu, Algaida i Artà) i també de més esglésies ciutadanes (Monti-Sion i l'església de l'Hospital).² Els dominicans i els franciscans havien difós aquest gòtic pel Principat, per les Illes Balears i pel País Valencià i per això les esglésies mallorquines citades son totes cosines de les del Principat i del Regne de València.

Segons Núria de Dalmases i Antoni José, les característiques comunes de totes les esglésies esmentades son “la nau única i espaiosa amb capelles laterals entre els contraforts, l'absis poligonal amb els contraforts exteriors, les finestres per damunt de les capelles, el coronament de l'edifici amb línia horitzontal sense que els contraforts hi sobrepassin, el perfil rectangular i llis dels contraforts, i la coberta de terrassa”.³

Pero, un gran espai unificat interior és el principal tret del gòtic de què parlem el qual, des de les construccions religioses dominicanes, arriba fins a les poques esglésies de tres naus i a les construccions civils, amb les llotges com a principal mostra (la de Mallorca, la principal, copiada per la de València), les drassanes (Barcelona i València) i altres grans sales (la sala capitular de la Seu de València, l'aula capitular del convent de Sant Domènec de València, la *Sala dei Baroni* del Castellnou de Nàpols, de Sagrera, i la sala capitular, el refetor i encara una sala contigua del convent de Sant Domingo de la ciutat de Mallorca).

L'estil net de la façana religiosa també s'aplica a l'edifici civil: façana llisa, amb impostes o motllures horitzontals que en distingeixen els cossos, el cos inferior només amb el gran portal, generalment de mig punt amb grans dovelles, d'origen romànic, i, al cos superior, finestres senzilles i coronelles.

SANT DOMINGO

El convent i l'església de Sant Domingo ocupaven el cantó del nord-oest del recinte murat de l'Almudaina, de manera que l'esmentada murada limitava el solar del convent i de l'església pel nord i per l'oest, i es trobaven a l'illeta que actualment circueixen els carrers del Palau Reial (on hi havia el refetor, el capítol i la porteria del convent, a la qual l'any 1797 encara es referia el nom de *carrer de la porteria de Sant Domingo*) que arribava fins a la plaça de la Seu; el carrer de la Victòria (abans anomenat *passadís dels Polls* o *carrer dels Polls*, el qual, per l'escala amb què acabava devora la façana de l'església, al segle XIV

² Alomar, 1970, p.252-254; S. Sebastián i A. Alonso, *Arquitectura mallorquina moderna y contemporánea*, Palma, 1973, p.35-37.

³ De Dalmases, José, *op. cit.*, p.124.

havia estat anomenat *la scala de Sen Domingo*); el carrer o costa de Sant Domingo (abans, *carrer de les Torretes*, pels merlets de la murada del segon recinte que tancava el convent per aquell costat), i les escales de la Seu (costa de n'Adarró) que el separaven del castell de l'Almudaina.⁴

Ja enderrocat el convent i l'església, la part inferior del carrer de les Torretes, des del cantó del carrer de la Mare de Déu del Roser, fou l'origen de l'actual carrer del Conquistador (primer anomenat popularment *costa nova de Sant Domingo*) amb l'afegit d'un bocí del convent de Sant Francesc de Paula, que havia estat enderrocat contemporàniament, i de l'Hort del Rei.⁵

La construcció de l'església del convent de Sant Domingo de la ciutat de Mallorca va començar dia 17 de setembre de 1296 i es va acabar dia 13 d'abril de 1359 i en fou l'arquitecte principal el mallorquí Jaume Fabre, el qual l'any 1317 fou cridat a Barcelona a dirigir les obres de la catedral d'aquella ciutat, els plans definitius de la qual sembla que traçà,

⁴ L'afirmació que "por parte de los lados, está igual dicha iglesia con las calles que la cercan" (T. Febrer, *Breve resumen o recuerdo histórico de las grandezas y excelencias del real convento de Santo Domingo...* ADM, MSL/179, 180, 181, I, ps. 49-50, esmentat per Rosselló, 120) s'ha d'entendre tenint en compte l'orografia tant del solar com dels carrers circumdants abans de l'obertura del carrer del Conquistador. Precisament, l'any 1336 trobam citada "la scala de Sen Domingo" com a nom d'un carrer al cens del morabatí de la parroquia de Sant Nicolau (ARM, AH 4817) (Gabriel Llompart, *La pintura medieval mallorquina*, I, pàg. 211). Vegeu una altra referència a l'escala amb què acabava el carrer dels Polls: "Mn. Riera [apothecari] qui està devant la escala de Sant Domingo" (1550), J.N. Hillgarth, *Readers and books in Mallorca, 1229-1550*, Éditions du CNRS, Paris, 1991, II, inv. 917C. 198. Al *Libre de la benaventurada vinguda del Emperador y Rey don Carlos...*, 1542, a A. Campaner, *Cronicon Mayoricense*, 1984, pàg. 325, llegim "y dret se'n vingué exir a las espatles de la yglesia de Sant Domingo (que antigament es deya dels polls)". A l'esquerra de la fatxada de l'església, on s'acabava el carrer dels Polls, hi havia una de les portes del recinte de l'Almudaina, la porta dels Jueus, després anomenada "porta dels pols de Sant Domingo" (ASAL, A(M)-15, Cerimonial 1575 - 1657 (1720), f.66v., 1639) o "Portal dels Polls" ("portale novum") que diu Bartomeu Pascual que hi havia en temps seu (però al pla de Guerau no es veu cap arc i el que es veu al pla pintat anterior de l'Ajuntament de Palma és a l'altura de l'absis) (ARM, *Miscel·lànies Pascual*, I, p. 342). Per construir la façana de l'església, s'hagué d'enderrocar un tram del mur del segon recinte, devora la Porta dels Jueus. Sobre la denominació "passadís dels Polls", vegeu J. Rosselló Llitas, *El convento de Santo Domingo de Mallorca (s.XIII-XV)*, BSAL 41 (1985), p.119. Els merlets de la murada o el nom del carrer de les Torretes donaren nom als "huertos que llamamos de las Torrétas", segons J. Dameto - V. Mut - G. Alemany, *Historia General del reino de Mallorca*, 1840, I, p.395.

⁵ D. Zaforteza Mussoles, *La ciudad de Palma*, s.v., diu, referint-se al carrer del Conquistador que "en 1830 se construía dicha calle, rebajándose el piso de la de las Torretes hasta el murallón interior, y el trozo que mediaba entre la esquina del huerto de Santo Domingo y el principio de la Cuesta de la Catedral": no entenem què vol dir "rebajándose el piso de la de las Torretes hasta el murallón interior", a la documentació de la construcció del nou carrer del Conquistador (AMP. Lligall 960, f.153) es diu que "se seguira el desmonte por la cara interior de la pared de la fachada principal y puerta mayor de la demolida iglesia hasta el referido empedrado de la calle dels Polls" i es fa referència a la "escalera del Roser" i "bodega que existe bajo dicha escalera, que sirve para el repartimiento de aguas", segurament on encara existeix una escala).

i que treballà també a la basílica de Santa Maria del Mar i a l'església del Pi, a Barcelona, i a l'església del convent de Sant Domingo de Balaguer (el claustre del qual és semblant al de Sant Francesc de Palma).⁶

La primera església dels dominics a Mallorca havia estat la capella anomenada de La Victòria i de Sant Miquel. Aquesta capella tenia una certa importància ja que, a banda de les seves mides, fins i tot tenia claustre.⁷ Ben devora aquesta capella es construí després el convent de l'orde dominicà, al terreny que Jaume I els concedí l'any 1231, al call jueu, dins l'Almudaina, on les obres ja havien començat l'any 1236.

Les cròniques ens han lliurat les dimensions de l'església de Sant Domingo: 284 pams [55,1 m.] de llarg i 138 pams [26,77 m.] d'ample, per una altura de 152 pams [29,49 m.] (que coincideixen amb les proporcions del gravat del portal i de les restes conservats) i fins de 198 [38,41 m.], si hem de creure certs autors. Per tant, l'església de la ciutat de Mallorca reproduïa no sols el pla de Santa Caterina de Barcelona, sinó també, si fa no fa, les dimensions ja que l'església barcelonina feia 286 pams [55,48 m.] de llarg, 132 pams [25,61 m.] d'ample i 25,66 metres d'alçària tant a la nau com a l'absis. Les diferències entre els dos monuments no provenien més que de l'evolució estilística, la nau de Sant Domingo havia guanyat amplària en detriment de les capelles i arribat als 92 pams [17,85 m.] d'amplada en lloc de 77 [14,94 m.], i la seva altura havia augmentat passant de 132 a 152 pams (3,88 m. de diferència), mentre que Santa Caterina era una mica més llarga (0,38 m.).

A la representació de Sant Domingo del pla del canonge Guerau (1644) podem veure la progressió de les voltes de creuer del sostre a la coberta plana, amb terrassa (així com es poden veure les terrades de Santa Eulàlia, de Sant Francesc i de la Seu de Mallorca, actualment cobertes amb teulada). Les voltes corresponien als set trasts de la nau, entre els quals es trobaven sengles capelles; el campanar es trobava a la dreta de la façana, de quatre cossos i de base quadrada (encetant la tradició que imitava el de la seu i no l'octogonal del model barceloní seguit a Sant Antoniet de la Porta), tal volta coronat amb una piràmide (com Santa Caterina de Barcelona i com Santa Anna de l'Almudaina, Sant Miquel i Santa Creu de Palma, imitada a les parròquies de la part forana mallorquina, com la de Binissalem, substituïda modernament per una agulla gens autòctona).

A l'interior, l'absis de Sant Domingo es trobava elevat damunt el pla de l'església i s'hi pujava amb nou escalons; a l'altre extrem de la nau, damunt el portal major, hi havia una tribuna per al cor alt, afegit en

⁶ Durliat, *op. cit.*, p.252.

⁷ Aquesta relació dels dominicans amb la conquesta de la ciutat (el confessor de Jaume I era d'aquest orde) es representà després a una de les claus de la volta de Sant Domingo dedicada a Jaume I.

unes obres que començaren l'any 1376. Hom pujava a la tribuna per un caragol molt estret que es trobava dins la paret del campanar, caragol que l'any 1621 fou substituït per una escala més ampla.⁸

Les nervatures de les voltes de creueria conflüen en uns capitells situats part damunt una motllura horitzontal que separava els arcs de les capelles de les finestres de la nau i es recolzaven en unes columnes primes adossades als contraforts⁹, entre els quals s'allotjaven les capelles;¹⁰ en canvi, a Santa Caterina, la motllura i els capitells coincidien (els capitells estaven a 14,18 metres del sòl i les capelles laterals s'elevaven fins a 13,60 metres -0,58 m. més avall-).¹¹

Es coneix una descripció de la decoració de 6 claus de les voltes de l'església (manca la referència a les dels dos darrers trasts): la Santíssima Trinitat coronant la Mare de Déu, a l'absis; Sant Domingo; la Mare de Déu amb el Bon Jesús infant; Jaume I cavalcant, brandint una espasa i amb l'escut amb el seu senyal; l'escut de Mallorca; Sant Bartomeu, entre Sant Tomàs d'Aquino i Sant Pere màrtir.¹²

S'accedia al replà del portal major de la façana per una escala de 10 escalons, la qual, ja dins l'església, encara en pujava 10 més fins al pla de la nau; amb aquests 20 escalons i els 7 del presbiteri, l'edifici s'adaptava al pendent del terreny que podem veure encara avui en la diferència de nivell entre el carrer de Sant Domingo (que aleshores era més baix que avui en dia, segons es veu pel que queda *in situ* del portal) i el carrer del Palau Reial.¹³

⁸ Rosselló, *op. cit.*, p.120. Damunt el portal, davall la tribuna, estava enterrat el cardenal Nicolau Rossell, nascut a la ciutat de Mallorca i dominic que havia estat d'aquest convent i que va contribuir de forma important a les seves obres (G.M. de Jovellanos, *Memoria sobre la fábrica de Convento de Sto. Domingo de Palma*, dins *La Catedral de Palma. Conventos de Sto. Domingo y San Francisco*, Palma, 1945, p.44 (edició resumida de la *Memoria sobre la fábrica de los conventos de Santo Domingo y San Francisco, de Palma* (1812), apèndix de la *Memoria del Castillo de Bellver* (1813), la qual es troba també dins G.M. Jovellanos, *Colección de varias obras en prosa y en verso*, Madrid, 1832, V i que resumeix més extensament Piferrer-Quadrado, *España, sus monumentos y artes, su naturaleza e historia. Islas Baleares*, 1888).

⁹ Les impostes de vegades eren davall aquesta motllura, com a la seu de Tortosa i a l'església de Sant Mateu (Maestrat); generalment hi coincidien, com a Santa Eulàlia de Palma, Santa Caterina, Santa Maria del Mar i Santa Maria del Pi de Barcelona, Santa Maria de l'Aurora de Manresa, etc.; o, gairebé mai, eren damunt, com a Sant Domingo de la ciutat de Mallorca i a la capella de Santa Àgata del Palau Reial de Barcelona.

¹⁰ A Santa Caterina les capelles tenien 5,20 m de profunditat; Durliat, *op. cit.*, p.67.

¹¹ Durliat, *ibid.*, p.67.

¹² Descripció reproduïda per J. Rosselló, *op.cit.*, p.122-123.

¹³ L'escala del portal major original fou substituïda, en una obra que durà de l'any 1604 al 1606, per la definitiva de vint graons de jaspi vermell; al fragment conservat del portal es distingeix perfectament el canvi d'escalons, diferents dels anteriors (que no sabem quants ni com eren); M.J. Medrano, *Historia de la Provincia de España de la Orden de Predicadores*, II, p. 185. La reconstrucció de l'escala s'ha fet a partir del gravat

La portalada és gairebé l'únic detall conegut de l'edifici, gràcies a dos gravats germans;¹⁴ tenia l'origen en el portal de Sant Iu de la catedral de Barcelona, com el portal de Santa Maria del Pi de Barcelona, i en procediren els del Mirador i el de l'Almoina de la Seu de Mallorca (acabat devers l'any 1402).¹⁵

Formaven la portalada, un arc ogival amb timpà que ocupava una estàtua del sant sota l'advocació del qual estava l'església; un mainell, inexistent a les esglésies gòtiques del Principat i que prengueren els dos portals de la catedral de Mallorca que s'hi inspiren), i la llinda, on hi havia un escut reial entre dos de més petits, segurament de l'orde dominicà. Les arquivoltes acabaven en un gablet amb decoració circular de llancetes, fullatges i floró, com el portal de Santa Maria del Mar, però eren davall unes arcuacions cegues de quatre pisos que començaven al nivell de la imposta de l'arc i que imitaven les del portal de Sant Iu (a Santa Maria del Mar les arcuacions només son de dos pisos, parteixen de la base del portal i només arriben al començament del gablet; el primer pis se n'entra dins el mur i forma la meitat inferior de la rebranca i de la seva imposta surten les arquivoltes de l'arc). D'aquest portal s'ha conservat *in situ* la part inferior esquerra de la rebranca de mà dreta, amb la base i començament de la primera i de part de la segona de les columnes nervades i el basament.¹⁶

Damunt el portal hi havia una rosassa, que devia ser com la del Pi. A banda i banda de la rosassa, dues torres octogonals adossades, com a la Llotja de Sagrera, la façana de l'església de Sant Nicolau i, després, la de la catedral de Mallorca (on n'hi havia dues més que marcaven la continuació de les columnes que separaven les naus), copiades també a Sant Antoni de la Porta, a moltes façanes parroquials foranes i presents al continent (Santa Maria del Pi, a Barcelona).

de Muntaner i d'aquesta manera surtern uns escalons de 30 cm. d'estesa i 18 cm. de contrapetja (mides d'una escala còmoda de pujar com devia voler ser la nova que substituï la primera, incòmoda per força ja que feia 18 cm. d'estesa i de contrapetja).

¹⁴ *Historia General del Reino de Mallorca*, III, enfront de la p. 658; n'hi ha un altre que n'és una còpia de qualitat molt inferior a J.M^a. Bover, *Antigüedades Españolas. Convento de Santo Domingo de Palma*, "Seminario Pintoresco Español", 10-12-1843, p.393.

¹⁵ El model arribà fins i tot a l'església de Santiago de Villena (Alt Vinalopó), les columnes interiors de la qual copien les de la Llotja de Mallorca; vegeu-ne una fotografia a Alomar, 1970, p.253.

¹⁶ Durliat, *op. cit.*, p.250. El que resta de l'arc es troba al magatzem que l'oficina municipal d'informació turística de la Costa de Sant Domingo té a mà dreta. La llinda i el mainell poden haver estat reformats, o afegits, devers el s. XV perquè el fragment de la rebranca conservat es veu que és una peça afegida a la rebranca original (d'una altra pedra i estil). Segons R. Medel (*Manual del viajero en Palma de Mallorca*, 1849, p. 34) i Pere d'A. Penya (*Guia manual de las Islas Baleares*, 1891, p. 104) al vestíbul de l'Ajuntament de Palma hi havia una clau de volta de Sant Domingo amb l'escut de la Universitat, duita pel comte d'Ayamans. Es degué cremar a l'incendi de 1894.

La façana era dividida en tres o quatre cossos per unes motlures horitzontals, la primera de les quals estava situada una mica més avall de la punta de l'arc ogival del portal; una altra motllura limitava l'arqueria cega superior del portal esmentat i devia continuar pels dos costats per davall les finestres de les capelles, i més amunt encara n'hi devia haver una altra, però el gravat conegut ja no hi arriba. El frontispici feia 30,65 m. d'ample (150 peus) per 34,53 m. d'alt ("de una elevación asombrosa", segons Furió; tenguem en compte que a l'altura des del sòl del temple cal afegir-hi la de l'escala que menava al portal major).¹⁷

A la banda interior del frontispici, s'obrien dues capelles, una a cada costat del portal,¹⁸ disposició que fou imitada a Santa Eulàlia a finals del segle XVI¹⁹ i a la seu de Mallorca i que no existia a Santa Caterina de Barcelona, però que trobam a la seu de Barcelona, a Santa Maria del Mar (dues a cada costat) i a la seu de Girona.

Una altra diferència, important, entre Santa Caterina i Sant Domingo era que només l'església barcelonina presentava una superposició de dos pisos de finestres a l'absis (disposició que es va mantenir a Sant Francesc de la ciutat de Mallorca i que encara s'hi pot veure). Però coincidien en l'ordenació de dos pisos a la nau, on les capelles allotjades entre els contraforts estaven coronades de finestres altes. A Santa Caterina aquestes capelles es comunicaven per uns passatges oberts en els contraforts, seguint un costum inspirat potser en exemples cistercencs i que fou imitat a les tres capelles poligonals del deambulatori de Santa Eulàlia i per ventura es trobava també a Sant Domingo.

Al convent destacaven especialment la porteria, coneguda per la descripció de Jovellanos i per un gravat romàntic, el refetor, la sala capitular i una altra gran sala contigua (grans espais amb voltes sostingudes per columnes primes altes: una a la porteria i a una altra gran sala quadrada; dues, a la volta de la sala capitular; i tres, al refetor), la sacristia i el claustre menor, tot també d'estil gòtic, del segle XIV.²⁰ Es conserven dos capitells del claustre menor.²¹

¹⁷ Antonio Furió. *Diccionario histórico de los ilustres profesores de las bellas artes en Mallorca*, Biblioteca Balear, X, 1946, p. 139.

¹⁸ J. Rosselló, *op. cit.*, p.120.

¹⁹ Durliat, *op. cit.*, p.113.

²⁰ Les litografies de Francesc Muntaner de la porteria i del portal major són a A. Furió Sastre, *Panorama óptico-histórico-artístico de las islas Baleares* (1840). Referint-se al refetor, Jovellanos diu que "lo suntuoso y primoroso de su obra igualaba a la de la porteria y sala capitular" (T. Febrer, *op. cit.*, II, 23); i, sobre la sala capitular, que era "pieza grande y hermosa", il·luminada per una "riquísima ventana" (Jovellanos, *op. cit.*, p. 49-50). Al claustre major, no gaire destacable, tenien la seva sepultura moltes famílies de

L'ENDERROCAMENT DE L'ESGLÉSIA I DEL CONVENT

El solar dels dominicans es trobava molt ben situat dins la ciutat i el segle XIX esdevingué l'objectiu dels especuladors que el volien urbanitzar, els interessos dels quals trobaren aixopluc en la ideologia liberal i el suport a l'absolutisme de l'orde dominicà, relacionat històricament amb la Inquisició. L'instrument legal d'aquests interessos va ser la supressió de les cases religioses masculines pel decret de les corts de 9 de maig de 1836.²²

Dia 23 d'octubre de l'any 1836 la "Junta de Enajenación" decidí l'enderroc de Sant Domingo, Sant Francesc de Paula, el convent del Carme i el convent dels trinitaris. Dia 24 del mes de gener anterior ja se n'havien tret "estatuas, sotbancos, cruces y otros objetos sepulcrales".²³

Tot d'una començaren les pressions per tal de salvar Sant Domingo, sobretot. La Reial Societat Econòmica d'Amics del País intercedí apassionadament davant la Diputació adduint la vàlua artística del monument, i demanant que, al menys, se salvàs l'església, la sacristia, la porteria, la sala capitular i el refetor, però la Diputació se n'inhibí i es declarà incompetent davant la "Junta de Enajenaciones".²⁴ Aquesta *Junta*, el 16

la noblesa. El convent des de 1278 tenia el privilegi que els seus religiosos podien anar a cercar, sense capellà, els cossos dels difunts que s'hi havien d'enterrar, dur-los-hi i soterrar-los (Laureano Robles, *El convento de Sto. Domingo de Palma en 1613*, FRB, III (1979-1980), p. 263).

²¹ Jovellanos en descriu les columnes dient que son "elíptico-octágonas" (Jovellanos, *op. cit.*, p. 48). Els dos capitells conservats provenen del jardí de la casa de Gabriel Alomar i Villalonga i ara són propietat de Gabriel Alomar i Esteve, el qual n'ha fet un intent de reconstrucció gràfica publicada a P. Fullana et alii, *Claustros de Mallorca*, Palma, 1991, pàg. 10. J. Rosselló, *op. cit.*, p. 124-125, n.29, ha publicat els comptes de la construcció del claustre menor, els quals són al *Llibre de rebudes e dades del convent de Sant Domingo*, 1410-1418 (ADM, MSL/175, f. 11-13).

²² Pere Estelrich fa el següent comentari a la traducció de *Un hiver à Majorque* sobre els liberals i els dominicans: "Jorge Sand llama también convento de la Inquisición al de Santo Domingo, sin duda porque los principales dominicos eran inquisidores, y este convento sirvió de cárcel muchas veces y singularmente para los liberales al caer éstos del poder en 1823. Los partidarios de la Constitución tomaron muy a mal que el convento de los dominicos sirviera de prisión de estado y juraron que si subían al poder no quedaría piedra sobre piedra de tan odioso edificio, y así sucedió al aparecer el decreto de supresión de los conventos. (...)". Jorge Sand, *Un invierno en Mallorca*, traduït i anotat per Pere Estelrich, amb un pròleg de Gabriel Alomar, Palma, 1902, p. 76-77, n. 3.

²³ Vegeu la història de l'enderrocament a M. Ferrer Flórez, *Historia política contemporánea de Mallorca*, dins *Historia de Mallorca* coordinada per J. Mascaró, II, p. 388c - 389c., aquest autor segueix J. Llabrés Bernal, *Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX*, vol. II, p.602 i 647, el qual diu, alhora, que segueix J.M. Bover, *Anales del Reino de Mallorca. I, 1801-1841* (es deu referir a la *Miscelánea*).

²⁴ Vegeu el text de la petició tramesa per la Societat Econòmica d'Amics del País a la Diputació transcrit al tom de notes de Bover a la *Historia General del reino de Mallorca* de Dameto-Mut-Aleman, p.1029-1031.

de desembre de 1836 es mantingué ferma sense escoltar la nova petició de la Reial Societat que abonaven la Diputació Provincial, l'Església i l'Ajuntament de Palma. El governador eclesiàstic, Joan Muntaner i Garcia, i la Reial Acadèmia d'Història, també intercediren davant el govern.

Dia 23 del mes de novembre es va treure a subhasta pública l'enderroc i l'endemà, amb pressa, es varen treure de l'església les despulles d'alguns eclesiàstics, el principal dels quals havia estat el cardenal Rossell, i el monument funerari del marquès de la Romana, que hom dugué a la veïna Seu. El beneficiari del concurs va ser el tinent retirat Joan Salvà i Barceló, *Muletet*, que havia d'enderrocar Sant Domingo i les esglésies dels carmelitans i dels trinitaris per 3.600 reials. A aquest mateix empresari se li concediren els treballs de desmunt de la nova costa dia 19 d'agost de 1842 per 2.399 lliures i els d'eixamplament per 2.379.²⁵

El dia 18 de gener de 1837 es buidà el convent i l'església i dia 19 començaren les obres d'enderrocament, que, sospitosament, s'avançaren tant, treballant de nit i dia i també en diumenge, que, quan va arribar la contraordre, dia 18 del mes següent, ja no es va poder salvar el monument.²⁶ Després de les pressions per avançar-se a l'anul·lació de l'enderrocament encara varen haver de passar anys d'abandonament de la runa al solar fins que s'acabà la seva urbanització. George Sand va ser a temps a veure-ho, l'any 1838, i, tot i el seu liberalisme indubtable, en va fer retret als responsables.²⁷ El dibuixant provençal Jean J.L. Laurens també

²⁵ J.M. Bover diu que el trasllat de Sant Domingo a la catedral va ser dia 24, *Miscelánea histórica majoricense*, IX, pàg. 46 i vol. de notes a la *Historia General del reino de Mallorca de Dameto-Mut-Aleman* (1841), II, pàg.1031. Bover ens dóna el malnom i ofici de l'adjudicatari de l'enderrocament i, com a quantitat de remat de la subhasta, 36.000 reals; *ibid*, pàg.1029.

²⁶ Quadrado (Piferrer-Quadrado, *op. cit.*, pàg. 775) insinua que es pogué ajornar l'anunci de la Reial Ordre a Mallorca ("llego ya tarde, o así al menos se supuso, la real orden de suspensión". J. Llabrés, *op. cit.*, vol. II, pàg. 602 diu, recollint paraules de Bover (*Miscelánea*, IX, pàg. 46), que dia 23 de gener de l'any 1836, "Comenzó la demolición de Santo Domingo: trabajaban algunos hombres y carros" i dia 19 de gener de 1837 torna dir que comença l'enderroc (p. 647). Furió diu que l'enderroc començà dia 21 de gener de 1836 (A. Furió, *op. cit.* p. 139). La Reial Ordre d'aturar les obres era de dia 18 de febrer.

²⁷ J. Sand, *op. cit.*; Sand s'hi plany també de la pèrdua de Santa Caterina i de Sant Francesc de Barcelona, les restes dels quals també va veure i dóna testimoni que l'any de la seva visita a Sant Domingo encara restaven drets alguns arcs ("algunos arcos ligeros todavía en pie, levantándose en el vacío como esqueletos", *ibid.*, p. 77) i el portal major ("Aquí queda apenas en pie un rico portal, cuyo estilo tiene resabios del siglo XIV; pero más lejos, formando parte del monumento, esos arcos rotos, esas pesadas claves de boveda que yacen sobre los escombros [...]"), p. 102-103). Aquest testimoni de l'existència del portal major encara l'hivern que Sand i Chopin passaren a Mallorca (el de 1838-39) és una garantia que el gravat de Muntaner que el representa no fou fet de memòria ja que fou publicat el 1840 (cosa que no es pot dir del gravat de la porteria). De tota manera per fer les litografies de *Panorama Balear*, segons Bartomeu Ferrà, sembla que s'emprà la cambra obscura, i els autors varen ser, segons Ferrà mateix, Bartomeu Sureda, Melcior Umbert i Pere Penya; B. Ferra, *Ciutat ha seixanta anys*, Sóller, 1918, p. 78.

ho veié a la tardor de 1839 i a *Souvenirs d'un voyage d'art a l'île de Majorque* (1840) ens deixà un gravat on es veuen restes gòtiques esparses per la banda baixa de l'hort de Sant Domingo, amb la Seu al fons com un altre, fruit de l'estada de P. Piferrer a l'illa (1841), que es troba al volum de Mallorca de *Recuerdos y bellezas de España* (1842). Joaquim Mª Bover es planyia l'any 1841 de la pèrdua de Sant Domingo, com ho faria més envant Josep Mª Quadrado, encara més vehementment. Devers 1848, amb el carrer del Conquistador ja obert, s'hi construïa el nou edifici del Casino Balear, que s'acabà el 1851.²⁸

Josep Mª Quadrado destacà que l'enderrocament constituí un crim enorme per tal com no es produí en una revolta com en el cas de l'incendi de Santa Caterina de Barcelona, l'any 1835, sinó fredament. Però aquesta afirmació és pròpia del conservadorisme de Quadrado, ja que no gaire abans de l'esbucament hi havia hagut conflictes amb els "sant-benets" com a protagonistes.²⁹

No s'enderrocà absolutament tot el convent, però, ja que, dins les noves construccions, encara es troba dempeus part d'un claustre barroc d'unes certes proporcions (més d'11 m. de costat per prop de 3 d'ample) l'existència del qual fins ara només alguns coneixien, i que Josep Quint Zaforteza relacionà amb el "capitolet".

Esparses per diverses esglésies de la capital i de la part forana, es conserven restes artístiques i objectes de culte de Sant Domingo, com són ara l'orgue de Jordi Bosch i Albert Borguny, que es troba a la parròquia de Santanyi; un santcris majestuós procedent del cor alt, actualment a Cura; el retrat en baix relleu de l'humanista i lulista Joan Valero, que havia estat secretari d'Alfons el Magnànim a Nàpols i de Joan II, peça que es trobava a la sagristia de l'església i ara és Son Berga; diversos retaules gòtics, actualment al Museu de Mallorca; el retaule barroc de la Puríssima, obra d'Albert Borguny, procedent del Roser i ara a Sant Gaietà, dues campanes, aleshores noves, a la parròquia d'Algaida, etc. Així com a l'Arxiu Diocesà i a l'Arxiu del Regne hi ha part de l'arxiu i els còdexs són a Madrid.³⁰

²⁸ Significativament, de la unió del Casino Balear amb el Liceu Mallorquí va néixer el Cercle Mallorquí, que representà l'esforç ascendent de la burgesia enfront de l'aristocràcia, sovint a costa del patrimoni cultural (no cal recordar que l'edifici actual, de l'arquitecte Madorell, propietat pel Parlament Balear, és de 1913).

²⁹ Quadrado. *op. cit.*, pàg. 774. Quadrado compongué amb motiu de l'enderroc una composició romàntica amb el títol de "Ruinas" que reproduïx Bover a les notes a l'edició de la *Historia General de Mallorca* de Dameto-Mut-Aleman, p.1033-1034 i a les *Miscel·lànies*.

³⁰ J. Rosselló, *op. cit.*, p.122, n.21. Sobre el baix relleu de Valero, salvat pel marquès de la Romana, a instàncies de J.M. Bover, vegeu G. Llabrés, *Nuestra lámina. Juan Valero*, BSAL IV, 69 i G. Alomar (1970), p.276-277, on n'hi ha dues fotografies.

ON SÓN LES RESTES DE SANT DOMINGO?

Dia 18 d'agost l'empresari Joan Salvà va demanar permís al governador per treure de la ciutat, pel portal del Moll, els enderrocs de Sant Domingo, dels quals n'estava ple el carrer dels Polls (sic), per tal de durlos a "terraplenar los trozos que quedan desiguales al exterior de la puerta del Muelle" (pàg. 21). El permís li fou concedit dia 21 del mateix mes (pàg. 22); a l'expedient trobam una referència més concreta, de dia 23, al lloc on s'abocava el runam: "a la prolongación de la explanada frente a la puerta del muelle (...) correando la junta el retirar la escollera y reponerla", que ens informa que l'eixamplament de la plaça del moll va ser davant el baluard i no al cap del moll (pàg. 23).³¹

Aquest degué ser el primer lloc d'abocament dels enderrocs produïts en esbucar les voltes de l'església, esbucament fet corrents perquè no es pogués ja aturar l'obra, si es pot suposar que hom volgués anar duent-se'n la runa per no deixar que s'acaramullàs damunt el trespol i les tombes de l'església que s'havia d'acabar de tomar.

Però la tasca es complicà perquè al contractista no li convenia l'abocador que li havien assenyalat i dia 8 de novembre de 1839 es presentà una petició a l'Ajuntament perquè l'empresari acabàs l'enderroc. Dia 10 de novembre l'Ajuntament va acudir a la "Junta de Enagenación" per protestar per l'estat de l'obra i al cap d'un any, dia 13 de gener de 1841, l'Ajuntament va recórrer a l'intendent perquè hi intervingués.³²

El 15 d'abril, l'Ajuntament va decidir embargar a l'empresari i aquest respongué posant-hi un plet, en el qual es queixà de la distància del solar fins al lloc on havia de dur els enderrocs.³³ Finalment li donaren permís perquè en la fabricació de la costa nova empràs material d'enderroc.³⁴ El 15 de febrer de 1842 encara restava runa i es va fer un pressupost per dur el material de desmunt de la costa de Sant Domingo fins "debajo del mirador frente la nueva Puerta del Muelle y obra del citado Muelle y a las inmediaciones del Puente de la Riera hasta su total conclusión".³⁵

³¹ Anys abans, el 1791, quan es va obrir el carrer dels Forats cap a la Portella, ja es va terraplenar el vall entre la Portella i la Porta del Moll, ("terraplenando el gran foso que mediaba entre la Portella y Puerta del Muelle", vegeu A. Campaner, *Cronicon Mayoricense*, p. 610 (tret de Fra Lluís de Vilafranca). Les restes del convent de Sant Felip Neri, que es trobava devora l'edifici de la Inquisició, foren donades per l'estat a l'Ajuntament per a la construcció de la plaça Major, que era devora; vegeu M. Ferrer Flórez, *op. cit.*, p.389-c.

³² ACM Lligall 960 (1837), f.40-47. J.Me Bover (Dameto-Mut-Aleman, *op. cit.*, II, pàg. 1033), deia, l'any 1841, que "En su área, que con dolor miramos hoy llena de escombros, se está abriendo una cuesta para subir desde la de la catedral a las inmediaciones de la plaza de Cort, y en las escavaciones se encuentran cadáveres que podrían clamar contra los que han trastornado el reposo que tenían en su última mansión".

³³ ACM Lligall 960 (1837), f.59.

³⁴ *Ibid.*, f.98.

³⁵ *Ibid.*, f.105.

El març de 1842, l'Ajuntament va comprar al contractista la pedra del solar de Sant Domingo que no fos pedra viva, pedra de Santanyí ni *pedra de la mitra*.³⁶

El febrer de 1844 el vice-president de la Casa de la Misericòrdia va demanar els “trosos de sillares (vulgo *trosam*) de los despojos del exconvento de Sto. Domingo para fabricar los cimientos de esta obra”, referint-se al “ensanche de este hospicio”. El mes de febrer, el “Jefe Superior Político” concedí permís perquè l'Ajuntament donàs de “40 a 50 carretadas de trozos de sillares”.³⁷

Del material adquirit per l'Ajuntament al contractista, els mitjans “que no sean de menor grueso del que llaman ordinario y pie y medio de largo de sus lados” s'havien de desmuntar i deixar als solars dels convents de Sant Domingo i de Sant Francesc de Paula i el trossam que fos d'un diàmetre major de dues polzades i el que es tragués de l'excavació per fer el nou carrer es fixà en les condicions d'una subhasta de l'obra que es durien a un dels llocs següents (camins a les sortides de Palma): “camino de Sóller, des de el predio de la Torre hasta la entrada de Son Busquets, camino antiguo de Valldemosa, desde su desembocadura hasta el predio Son Simonet; camino de Buñola, desde el cubierto junto a la Puerta Pintada hasta la división del predio Son Fuster con el de Son Costa; camino llamado de La Punta, situado a la salida de la calle de las Barreras el arrabal de Sta. Catalina y conduce al de Son Moix Blanch; camino de La Vileta, desde el cubierto frente Hornabeque hasta la bajada de Son Moix Negre, espacio que media desde el Rastrillo, situado más allá de la puerta de La Calatrava, hasta las Set Arenas”.³⁸

El contractista Miquel Fullana s'adjudicà l'obra, però el gener de l'any següent adduí que no havia pogut acabar-la per mor de la pluja i es queixava que li havien fet tirar tota la runa al camí de Soler, per la qual cosa li donaren una pròrroga d'un mes.³⁹

El mes de setembre de l'any 1845 encara s'adjudicà a Bernat Palmer la feina de triar i acaramullar els maresos (“sillares y sillarejos”) escampats pel solar de Sant Domingo, excloent-ne els dels hereus del primer contractista de l'enderroc, Salvà, (“piedra fria”, “piedra de mitra”, “piedra de Santañí” i “piedra de Galdent”). En un dels solars (el num. 17) en què s'havia dividit el de l'església i convent dels dominicans encara hi havia dempeus una part d'un edifici.⁴⁰

El 1848 es construïa l'edifici actualment seu del Parlament balear.⁴¹

³⁶ *Ibid.*, f.110 i 222.

³⁷ *Ibid.*, f.148r.-150r.

³⁸ Les condicions amb la convocatòria de la subhasta es publicaren al *Suplemento al Diario Constitucional de Palma*, 9-8-1844.

³⁹ ACM Lligall 960 (1837), f.182r.

⁴⁰ *Ibid.*, f.221-233, 240.

⁴¹ *Ibid.*, f.246, 18-10-1845.

LA CAPELLA DE NOSTRA SENYORA DE LA VICTÒRIA

Com hem dit, la capella de la Mare de Déu de la Victòria fou la primera església dels dominicans a l'illa, abans de la construcció de la del convent de Sant Domingo, a l'altra banda del carrer dels Polls, davant el seu portal.⁴² A pesar del nom de capella era gran i fins i tot tenia claustre. Estava adossada a una torre de l'antic recinte de l'Almudaina, al carrer "dels Polls", l'actual carrer de la Victòria, que n'ha rebut el nom.

Segons la tradició, la capella havia estat erigida pel mateix rei Conquistador en honor de Nostra Senyora per commemorar la victòria damunt els sarraïns. Dameto diu que s'hi soterraren els expedicionaris morts a la Porrassa i, segons uns epitafis que hi havia a les parets,⁴³ els nobles morts en la conquesta de la ciutat l'any 1229, i, segons D. Zaforteza, també els morts a l'epidèmia de pesta immediata a la conquesta, al claustre. Jovellanos, que no va veure les inscripcions, ho posa en dubte dient que els dominicans no reberen el solar fins a l'any 1231 (però es tracta del solar del convent posterior) i que les víctimes de la lluita i, sobretot, de la peste no degueren poder ser-hi enterrats tan aviat. De tota manera, hi ha dos fets enigmàtics que són, l'un, que en obrir-se el vas el segle XVIII hom hi trobàs armes (Lliteras, 1985, 115, que en parla no en dóna les referències), i, l'altre, l'origen dels epitafis amb lletra d'or esmentats.

Les restes que tenim de la capella són les següents: una volta de creueria amb línies de clau rectes ascendents la qual cobreix una superfície quadrada (aquest fragment es conserva embotit dins l'edifici que ocupa el lloc de la capella);⁴⁴ un fragment de parament mural conservat a un racó del jardí que hi ha dins l'illeta, el qual deu ser un fragment de la cara exterior de la paret que tancava la nau de la capella per l'esquerra; i els dibuixos de l'exterior de la capella que es troben al plans de la ciutat de l'Ajuntament de Palma i de Garau.

La prova de la importància de la capella són les mides de la volta de creueria conservada, les quals deuen ser les de la capella que devia constituir l'absis: 3'42m. d'amplària per 4'25 de fondària, amb l'arc d'entrada, que mira cap al carrer de la Victòria, a 18m. de distància d'aquest carrer i, la cara inferior de la clau de la volta, a 13m. també del nivell actual del carrer esmentat. Aquesta capella absidal tenia dos finestrals, l'un a la

⁴² El portal de la Victòria devia estar davant per davant el lateral de Sant Domingo que coneixem per la següent cita: "primer asiento del cadorat de la Iglesia al entrar per el Portal dels Polls" (localització d'una tomba) ARM, P,R-1167, f.100v, 1774.

⁴³ 7. T. Febrer, *op. cit.*, I, p. 41-42; Dameto-Mut-Aleman, *op. cit.*, I, p. 316-317, ja havia transcrit el text d'unes làpides de la capella que s'hi referien i després J. Rosselló, *op. cit.*, p. 116-117).

⁴⁴ Agraïm al Sr. Bernat Ramon i a les sres. Carme i Maria Planas Jornet haver-nos permès estudiar aquestes restes.

paret del fons i l'altre a la de la dreta, però no n'hi havia a la de l'esquerra, per on devia estar adossada a l'esmentada "Torre de les hores", o prop.

Respecte a les característiques de les restes de la capella sembla que hagin de ser del segle XIV pel perfil dels nervis i per la seva altura, ja que les constitucions dels dominicans de 1228 prohibiren que l'altura de les esglésies fos superior als 30 peus (7,77 m) i que, amb l'excepció del presbiteri es cobrissin amb volta de pedra.

Però així com és evident que la norma es va transgredir en la construcció de Santa Caterina de Barcelona i de Sant Domingo de Mallorca per la necessitat de tenir una nau ampla per encabir els fidels quan els predicadors ja no eren admesos a les esglésies parroquials (i consta que els responsables foren punits a Barcelona), és possible que en una construcció amb menys pretensions com la de la primera construcció mallorquina també es transgredís, tot i el poc temps transcorregut des de la publicació de les normes referides a la pobresa dels edificis, per la necessitat d'aprofitar la protecció reial en el moment de la implantació immediata a l'illa just poc després de la conquesta.

Abona l'antiguitat de la volta de la Victòria el fet que el suposat absis sigui de planta quadrada i sense les típiques trompes del gòtic mallorquí, aplicades per primer cop a la capella del Palau dels Reis de Mallorca de Perpinyà (manca explicable per les seves dimensions petites). D'altra banda, no sembla raonable que un pic construïda l'església de Sant Domingo i després la capella del Roser que va deixar en segon lloc el santuari marià primitiu de la Victòria, hom construís un nou absis a la capella primitiva i més amb les mides tan esquivides que té.

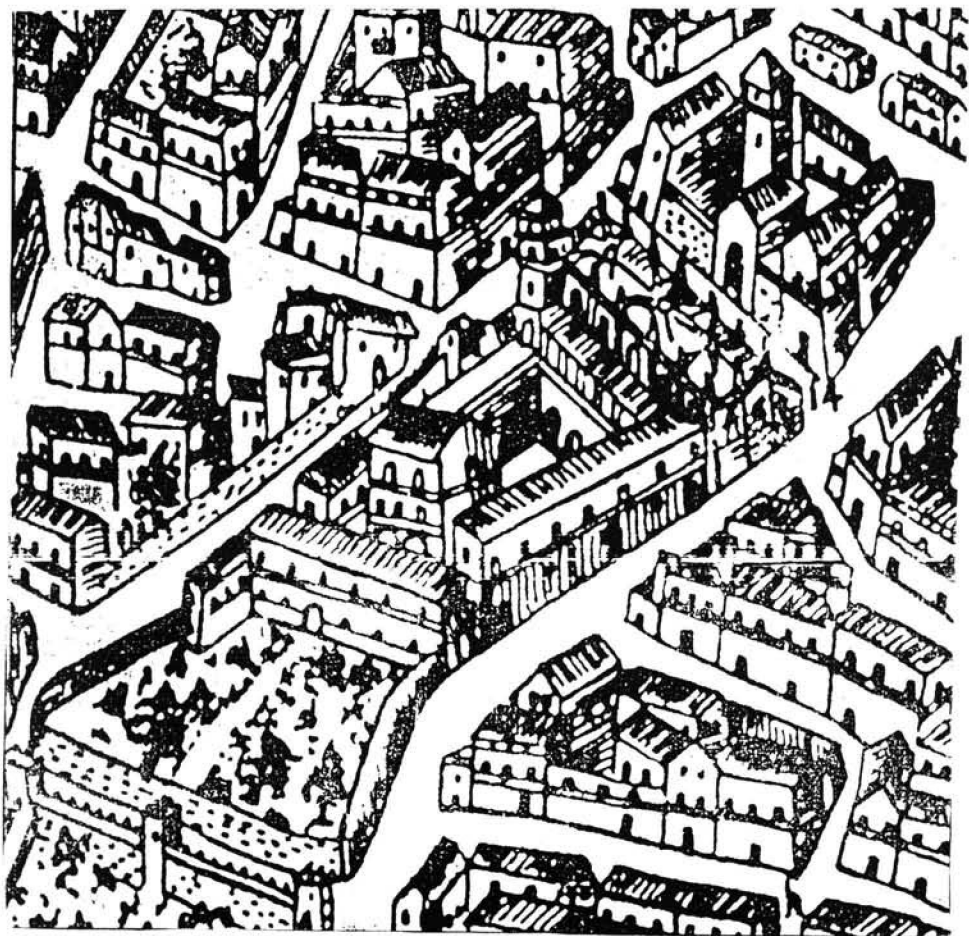
L'absis, únic, gairebé una capella absidal per les seves mides, devia estar adossat a una nau més ampla, com els models llenguadocians i de forma semblant a la capella de la Trinitat de la Seu de Mallorca amb el presbiteri (anterior a 1269). La coberta de la nau era de fusta i sostinguda per arcs diafragma, igual que la de les esglésies dels convents dominicans i franciscans del Rosselló i la Cerdanya al voltant del 1300 (algunes sense absis o amb l'absis poligonal cobert de volta, més estret que la nau, de planta desconeguda en el cas de Perpinyà i Cotlliure, tal volta també quadrada).⁴⁵ La nau de La Victòria, segons les restes que en tenim, devia fer una mica més de 18m. de llargària per 8m. d'amplària i més de 13 d'alçària (molt més alta que les capelles de la repoblació).⁴⁶

A la segona meitat del segle XIX la capella encara es feia servir d'escola de gramàtica i retòrica dels dominics ("les escoles dels Polls").⁴⁷

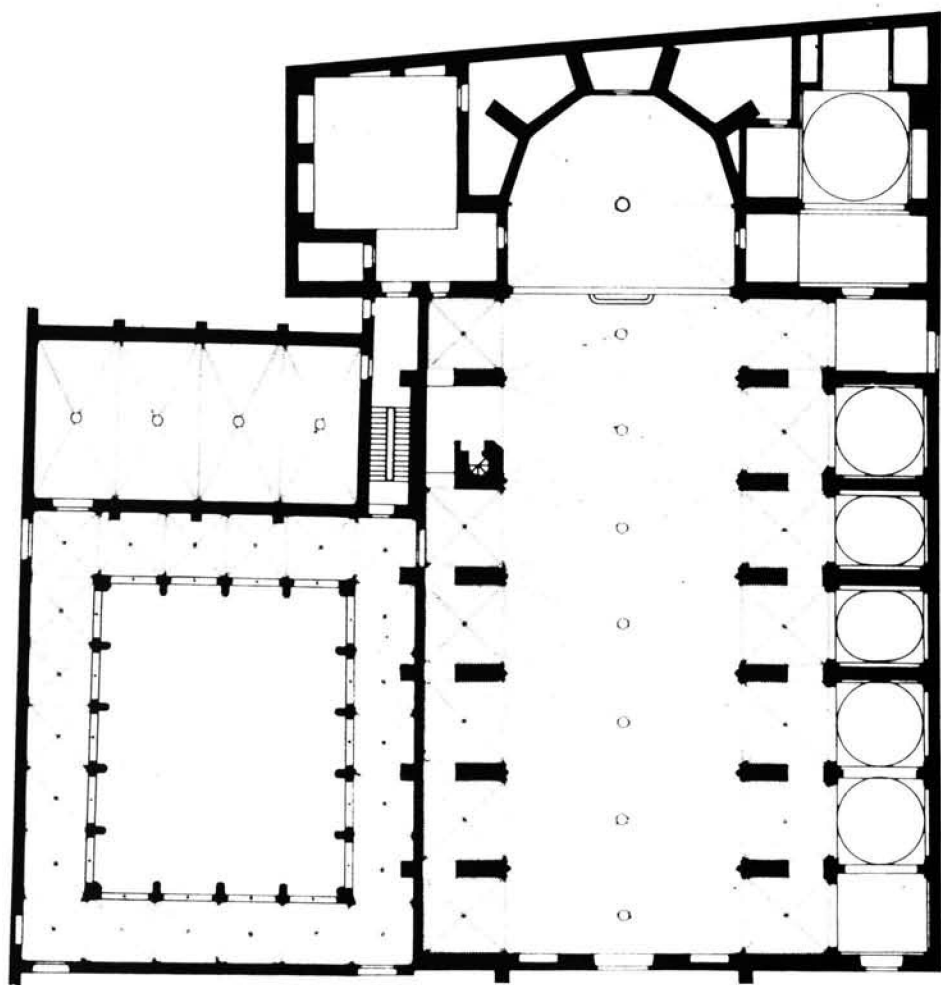
⁴⁵ Durliat, *op. cit.*, p. 76-77.

⁴⁶ Respecte als perfils dels nervis de la capella absidal, si la hipòtesi sobre la seva antiguitat es correcta, ens trobaríem davant un antecedent del model del segle XIV ja que els de la Victòria, tal volta contemporània de la capella de la Trinitat de la Seu i de la capella baixa del Palau dels Reis de Mallorca de Perpinyà, són una mica senzills.

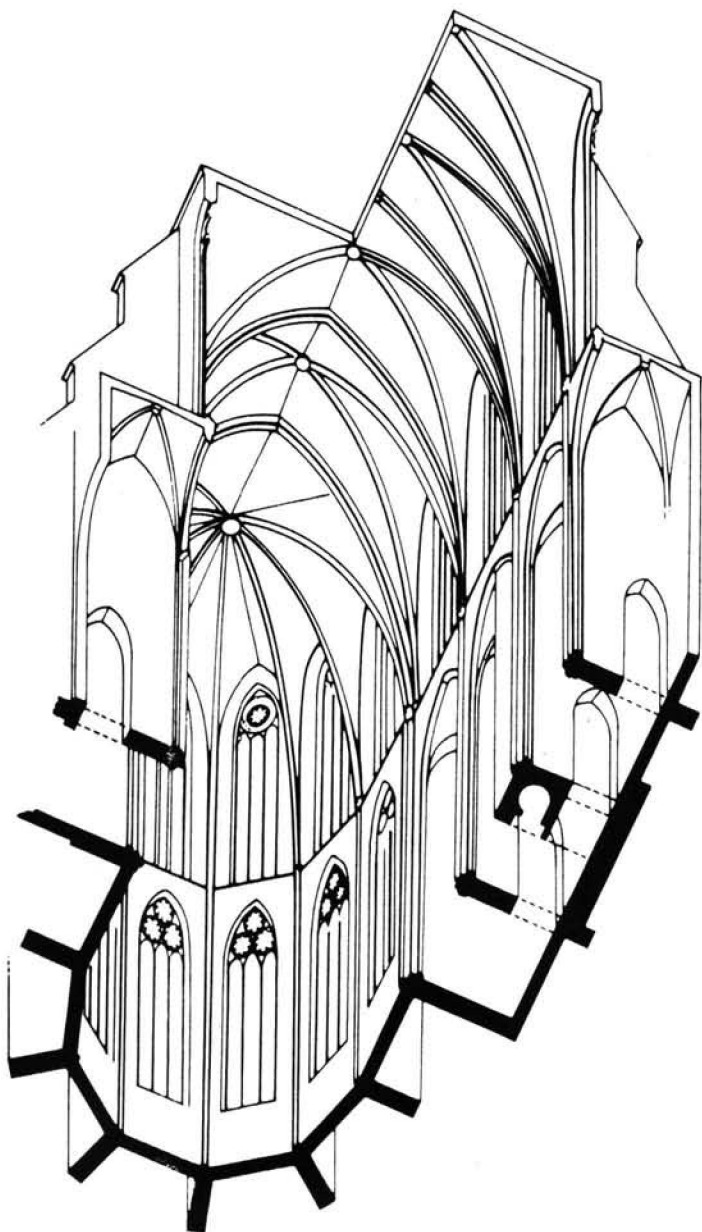
⁴⁷ ARM, Miscel·lànies Pascual, I, p. 346.

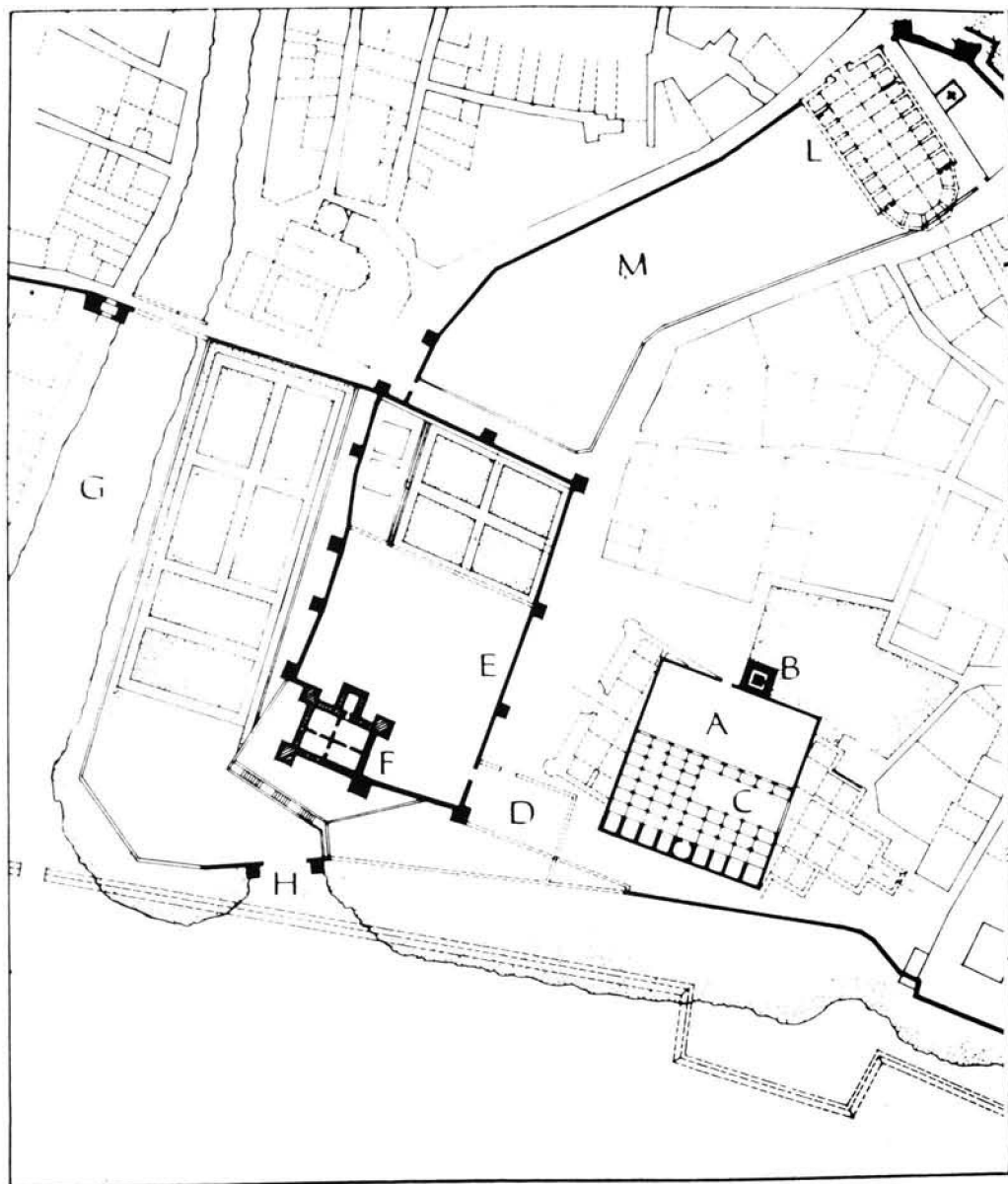
El convent i l'església de Sant Domingo i la capella de la Victòria al pla de la ciutat de Mallorca d'Antoni Garau (1644).

Planta de l'església i convent de Santa Caterina de Barcelona

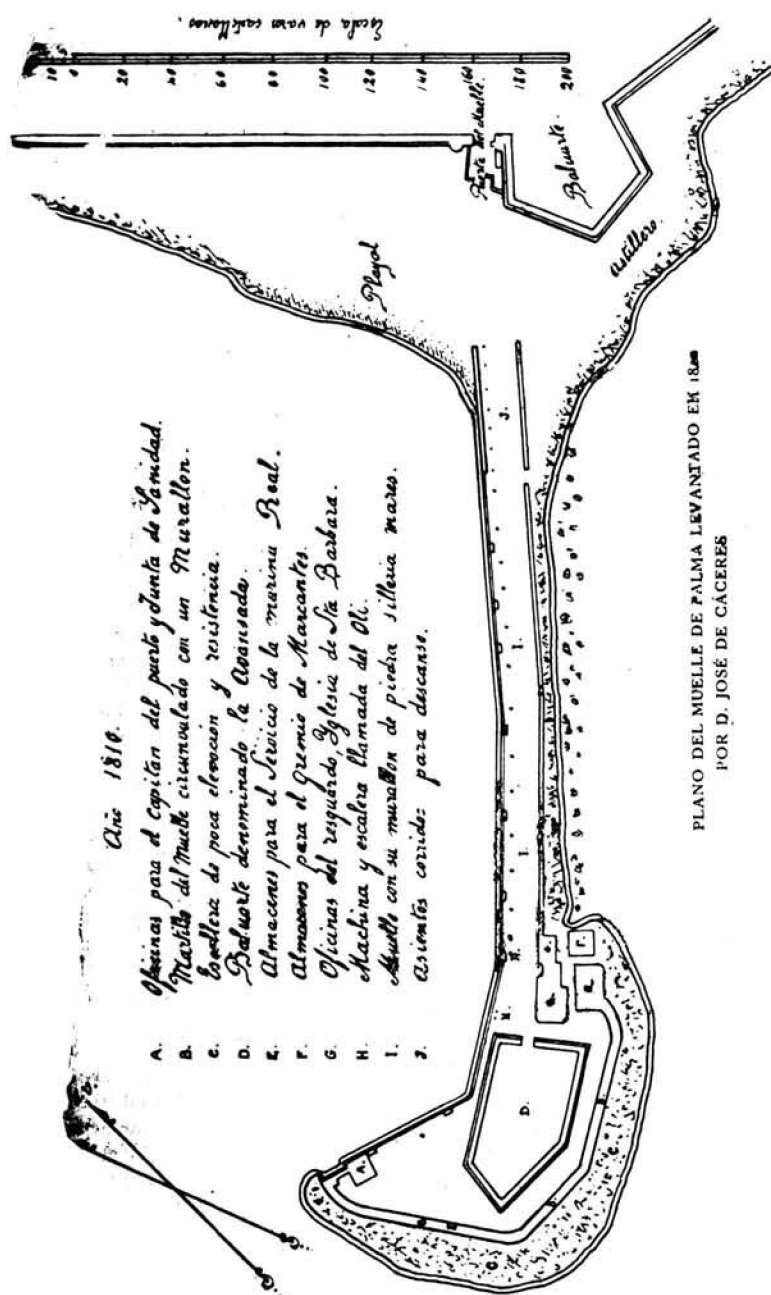
Església del convent de Santa Caterina (destruït el 1837).
Perspectiva isomètrica segons J. Puig i Cadafalch. Barcelona

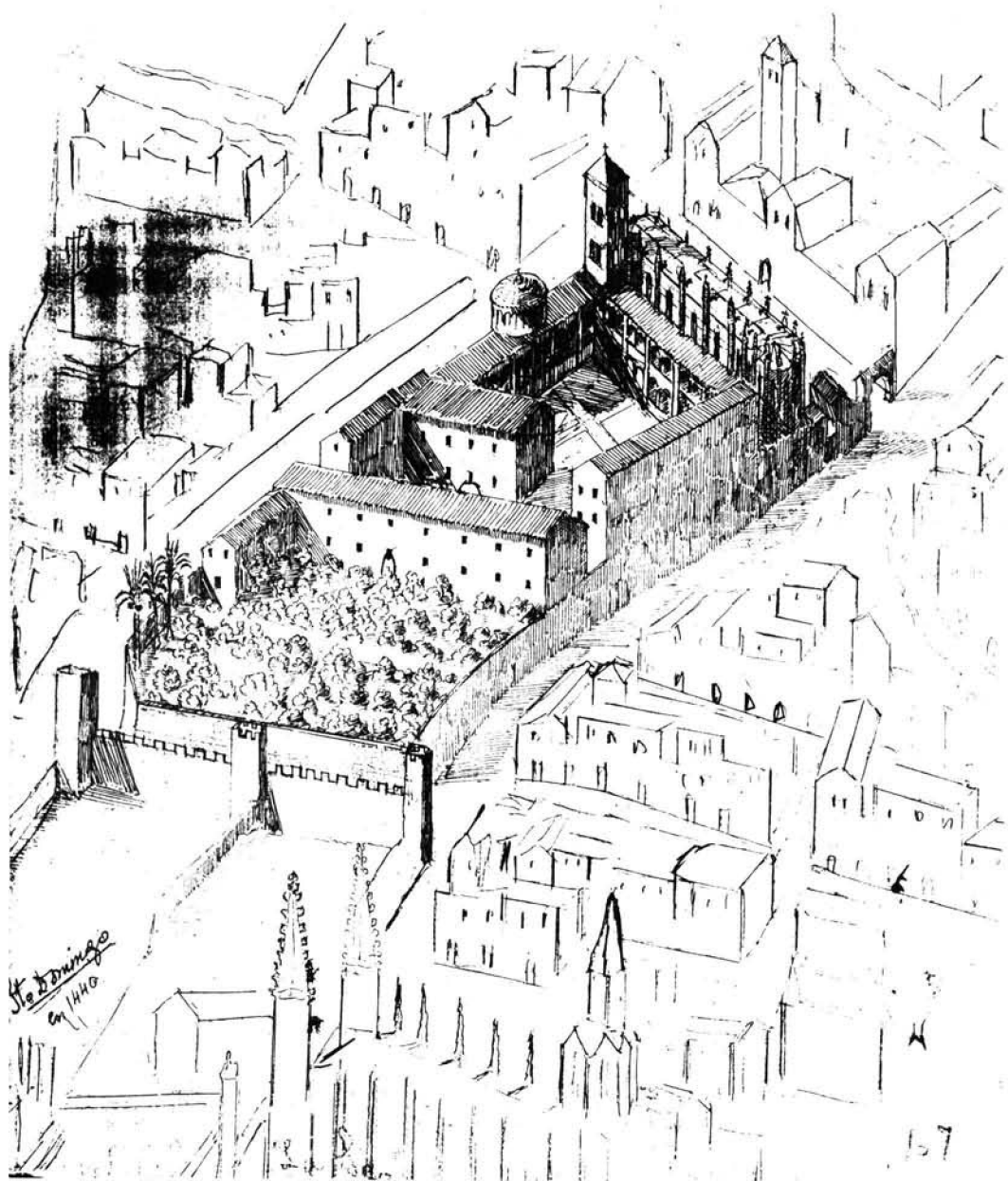
Situació de Sant Domingo dins el recinte de l'Almudaina
(segons Gabriel Alomar i Esteve)

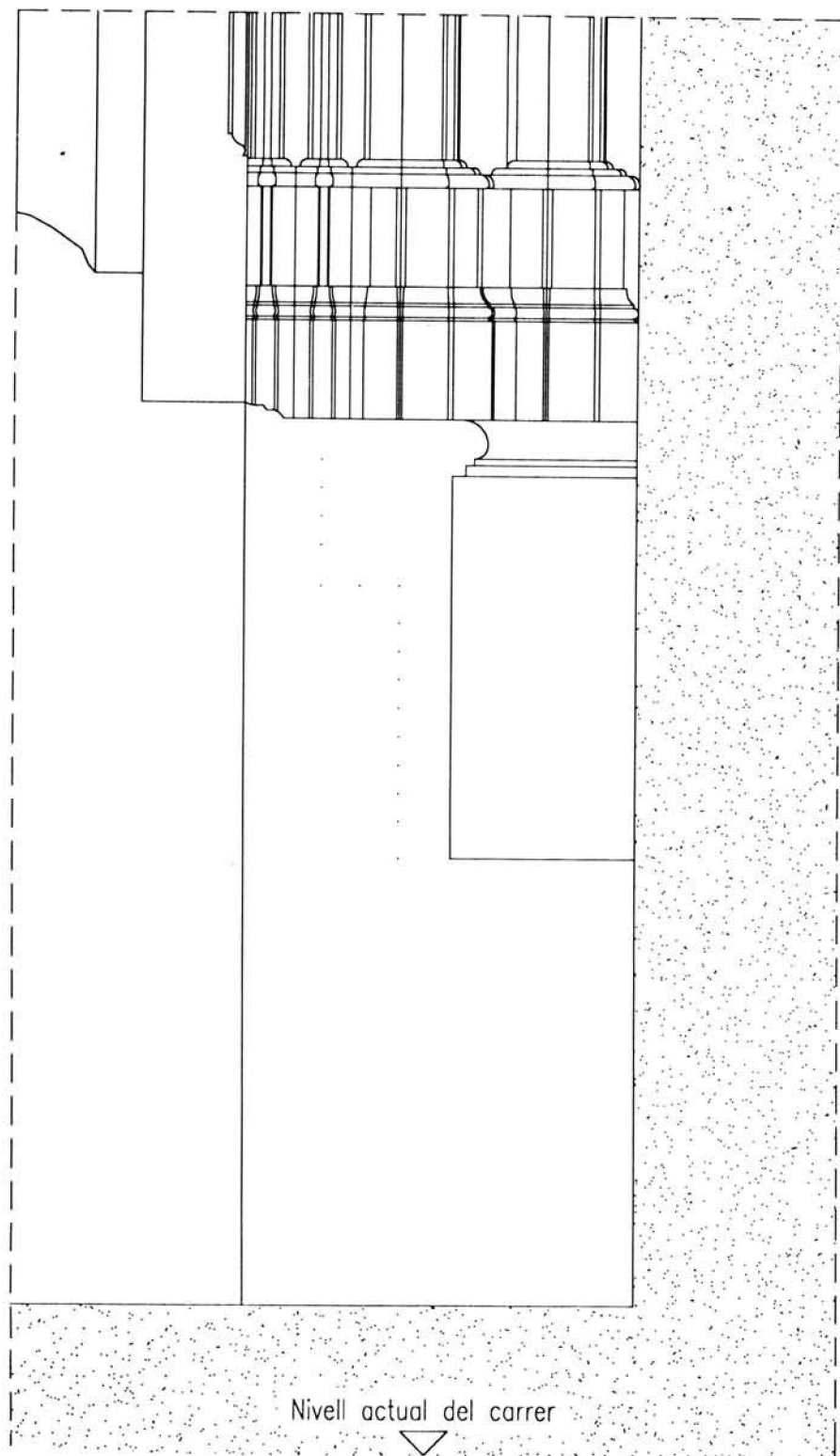
El solar de Sant Domingo amb els munts de runes i el Port de Palma l'any 1852 (Coello-Madoz)

El port de Palma l'any 1809, abans de la reforma de 1810 i de l'abocament d'enderrocs de Sant Domingo

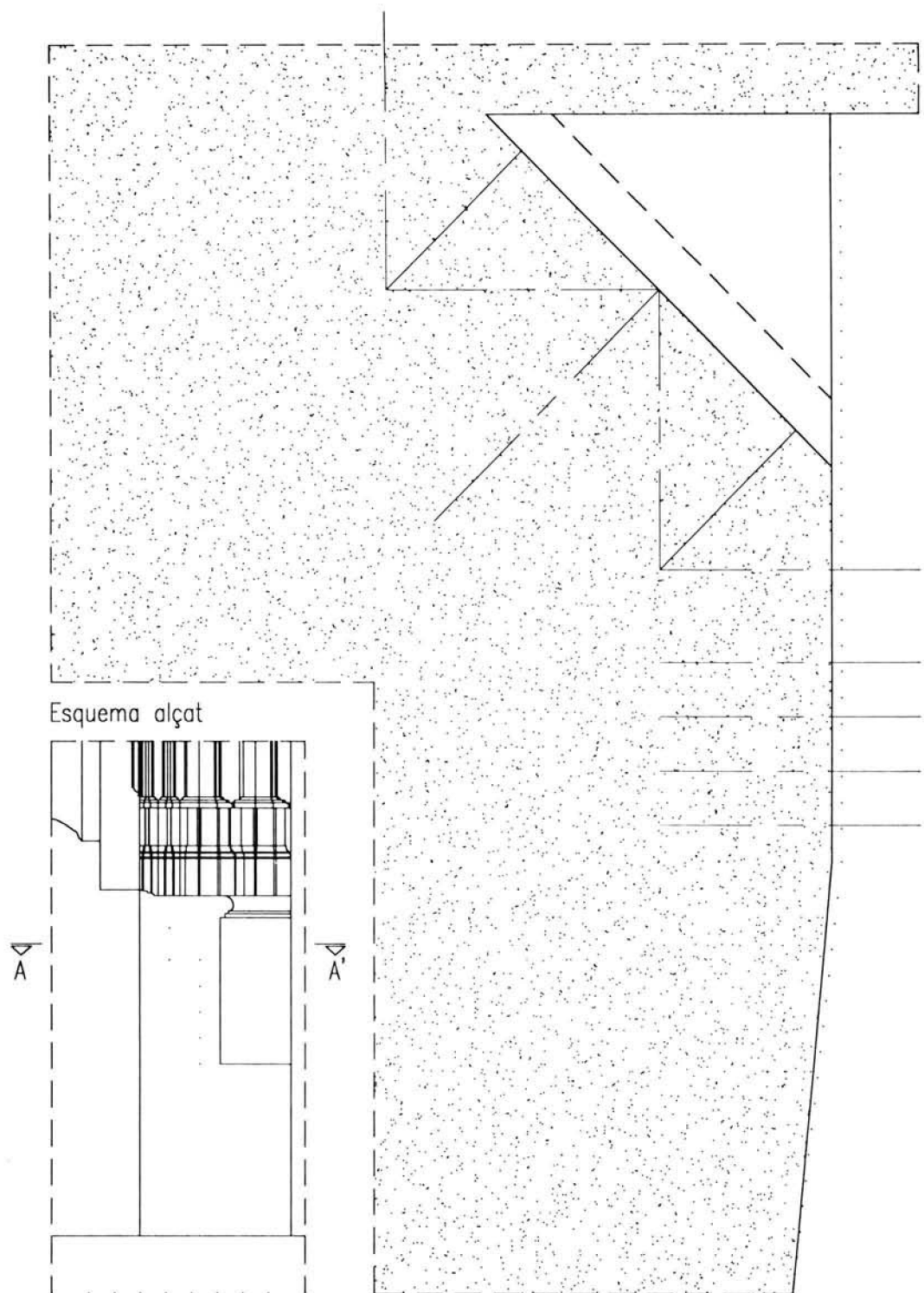
El convent i l'església de Sant Domingo i la Capella de la Victòria segons un dibuix de Rafael Isasi a partir del pla de la ciutat conservat a l'Ajuntament de Palma. Destaca el cimbori del Roser.

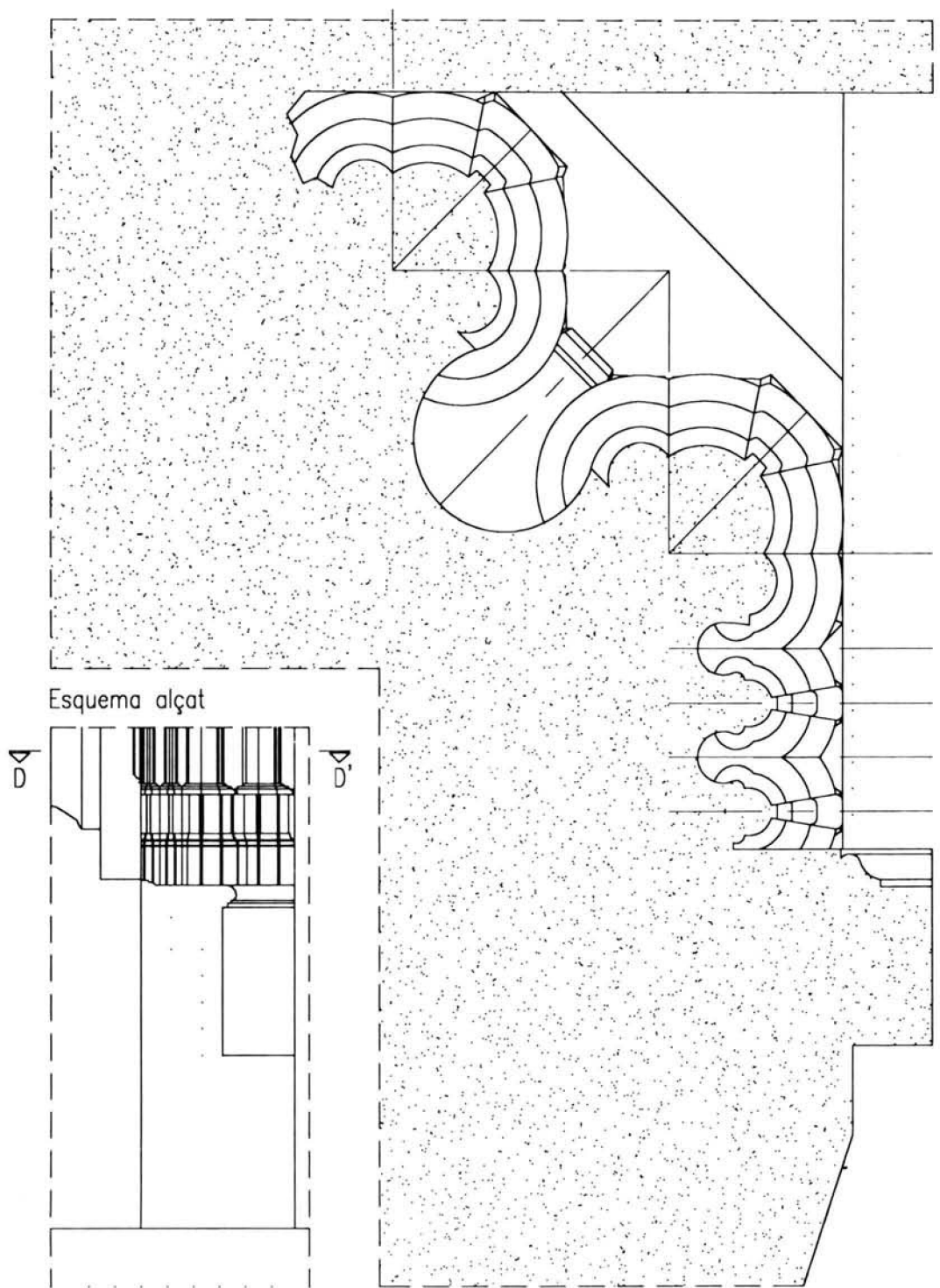
Escala gràfica. Unitats en cm.
 0 5 10 20 30 40 50

Restes del Portal de Sant Domingo. Segons Ramon Clop

Alçat

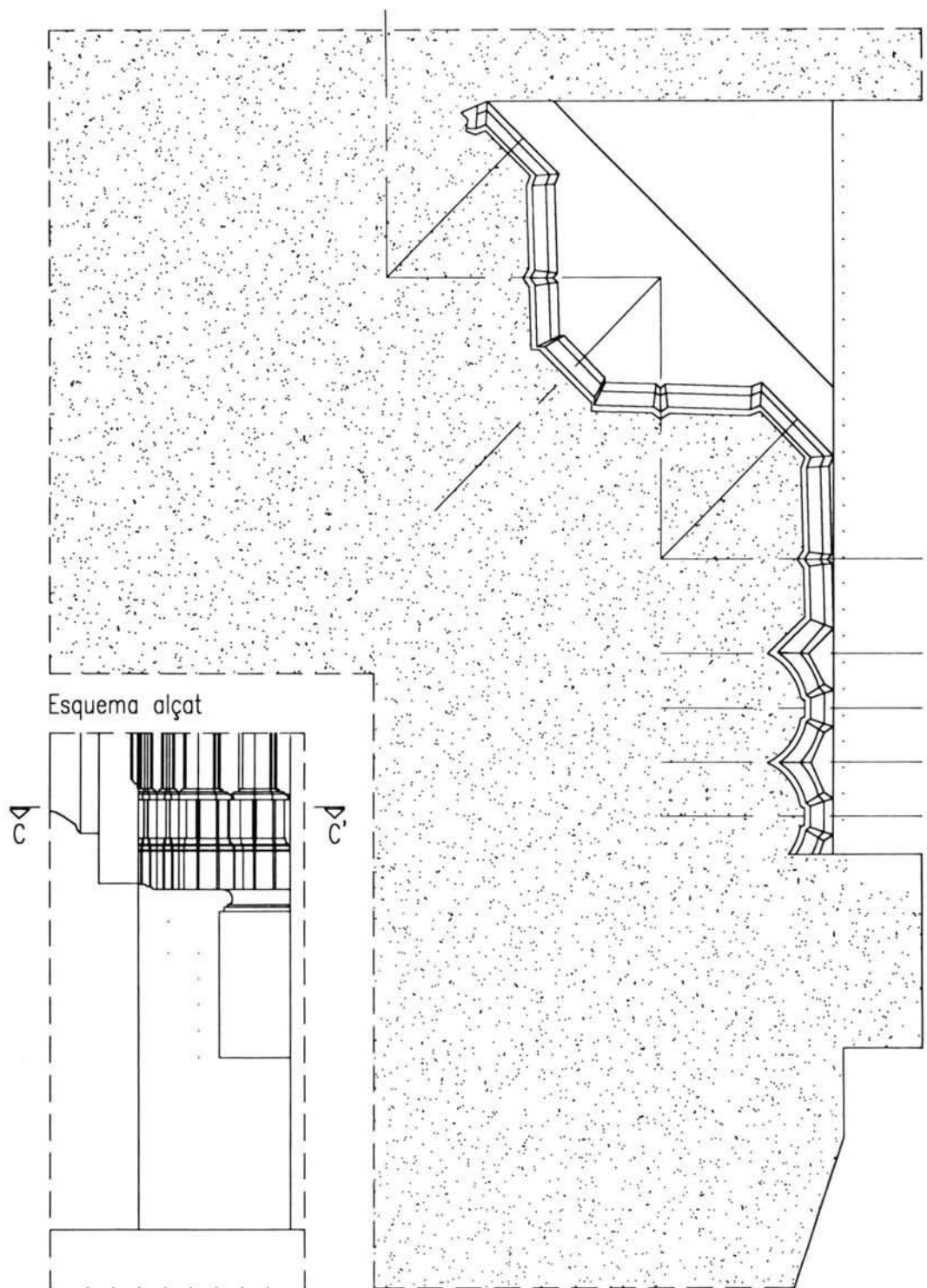

Restes del Portal de Sant Domingo. Segons Ramon Clop

Secció D-D'

Restes del Portal de Sant Domingo. Segons Ramon Clop

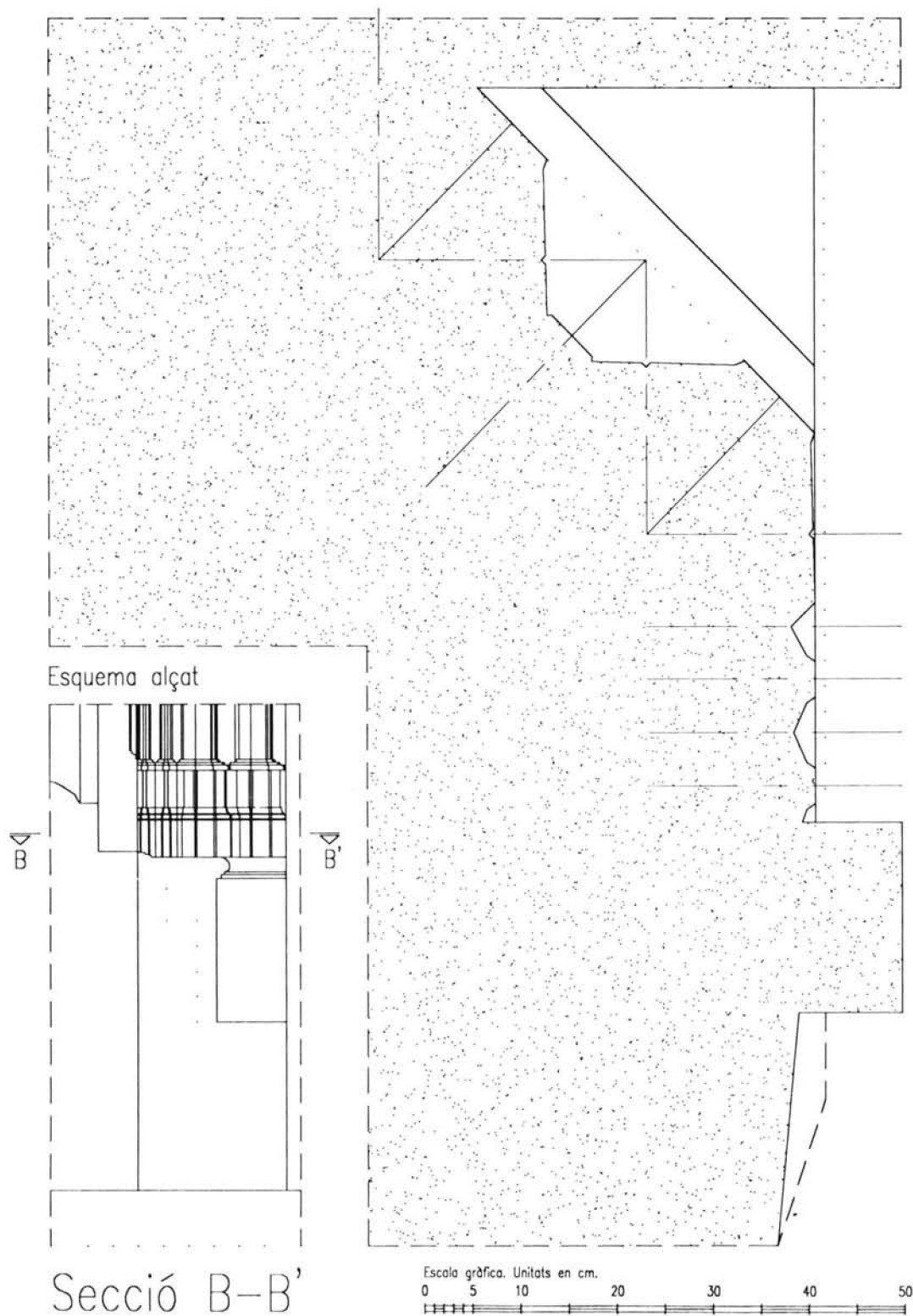

Secció C-C'

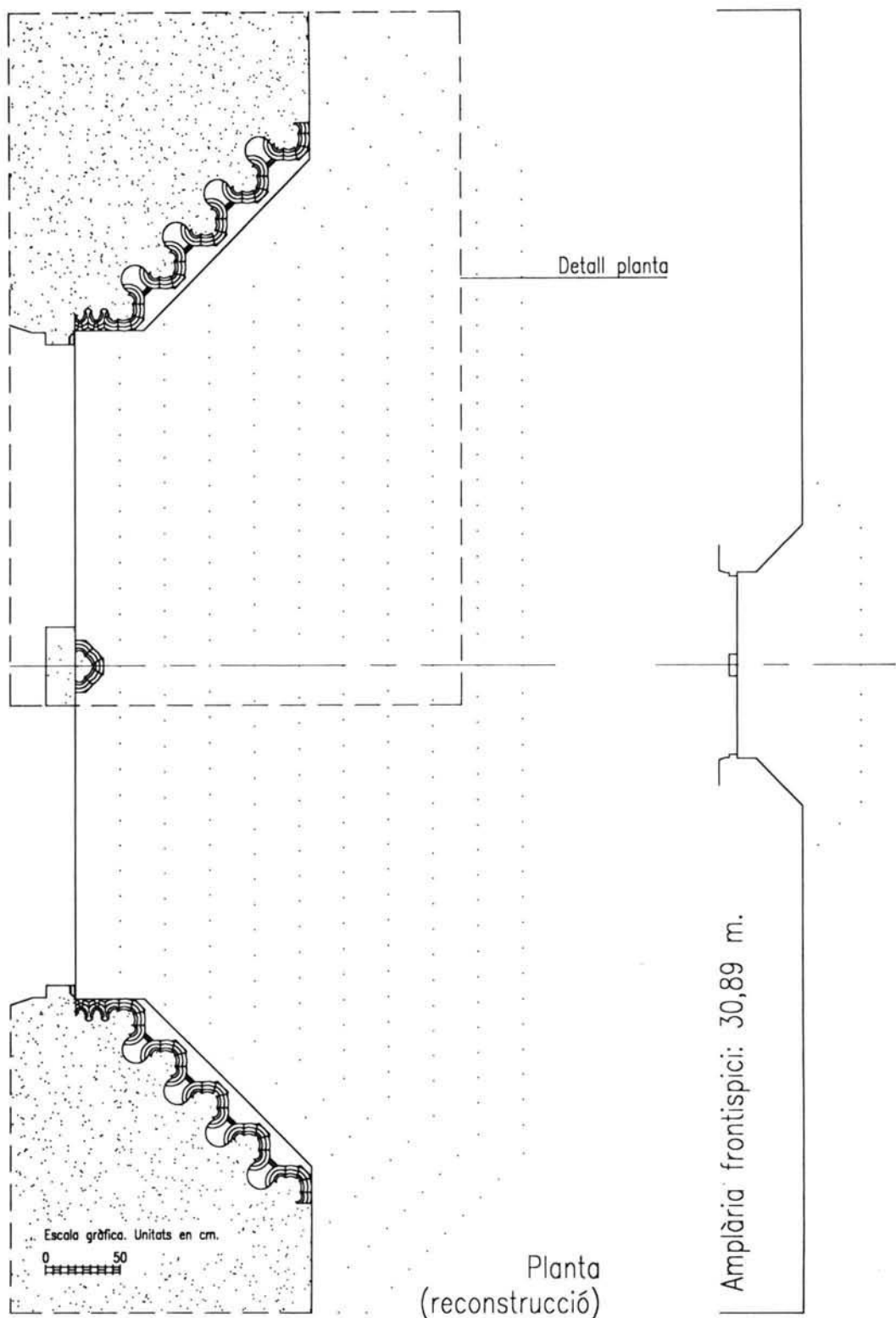
Escala gràfica. Unitats en cm.

0 5 10 20 30 40 50

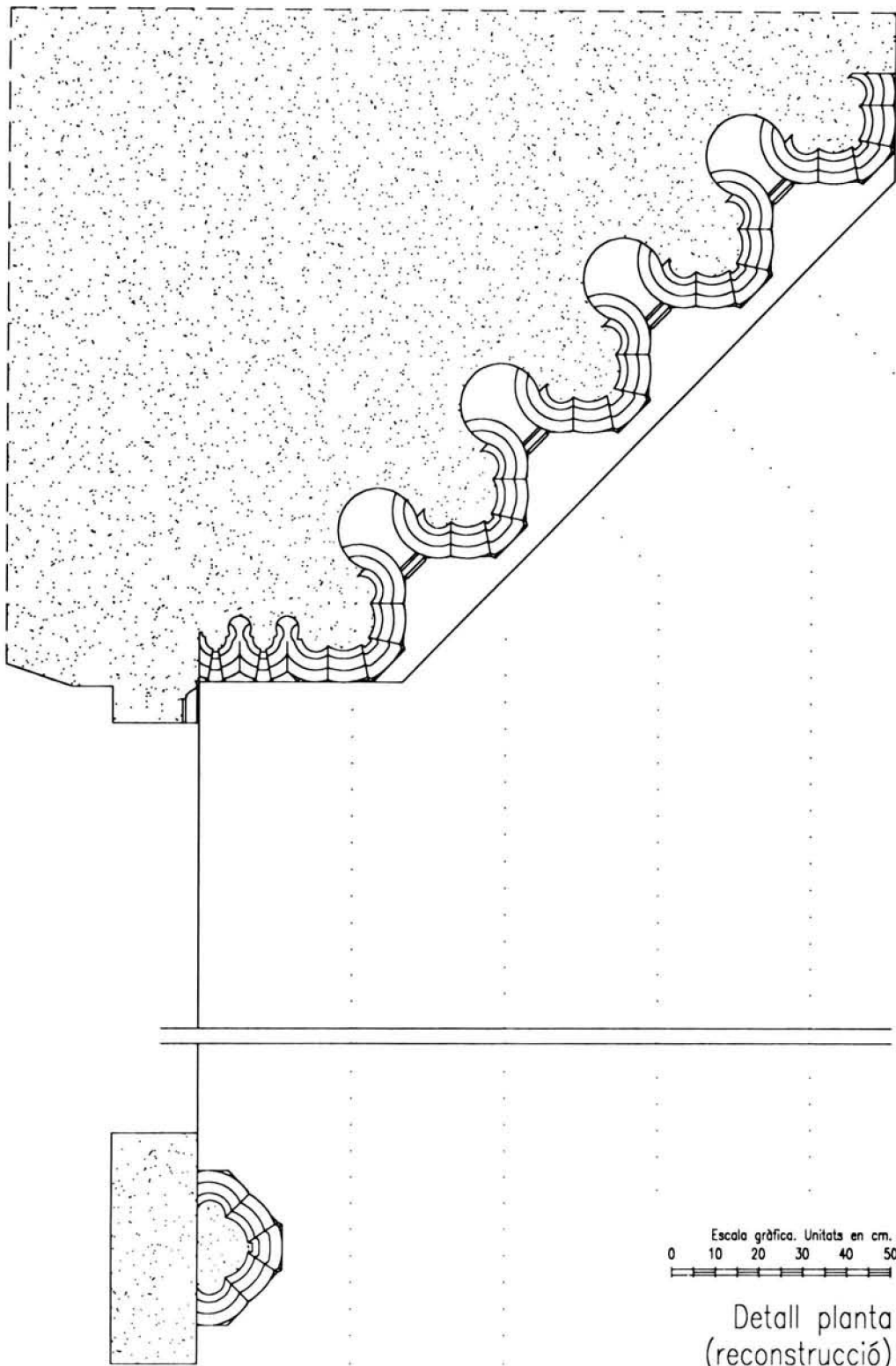
Restes del Portal de Sant Domingo. Segons Ramon Clop

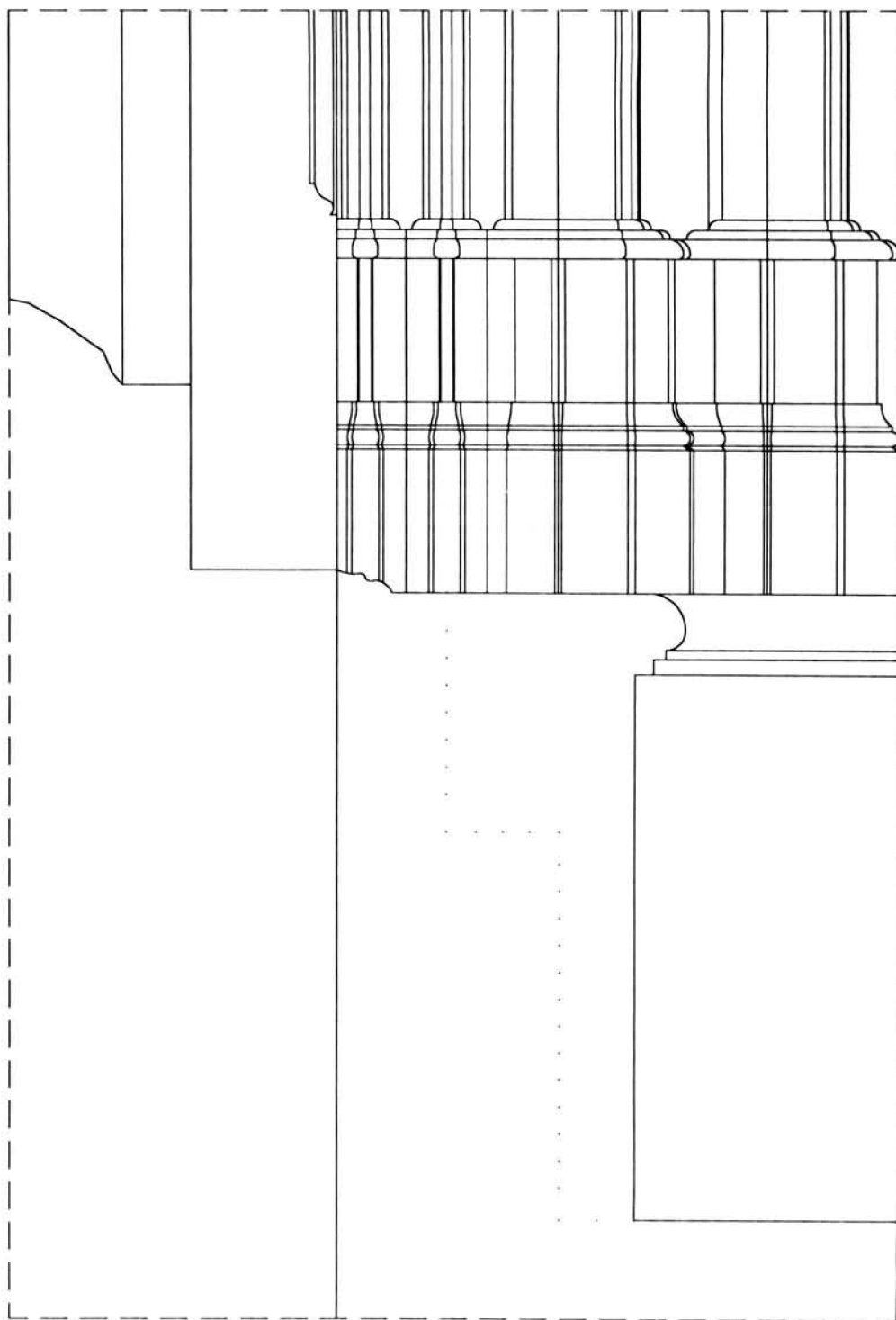
Restes del Portal de Sant Domingo. Segons Ramon Clop

Restes del Portal de Sant Domingo. Segons Ramon Clop

Restes del Portal de Sant Domingo. Segons Ramon Clop

Escala gràfica. Unitats en cm.
0 5 10 20 30 40 50

Detall de l'alçat

Restes del Portal de Sant Domingo. Segons Ramon Clop